

FORRÁSOK

1918. évi X. néptörvény a Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról

„1. §

A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzetet saját beligazgatásának, igazságszolgáltatásának, közművelődésének, vallása gyakorlatának és nyelve használatának körében mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben teljes önrendelkezési jog illeti meg, amelyre nézve a jelen törvényben foglalt szabályok irányadók.

2. §

Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszinlakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm jogterület (kormányzósági terület) alakíttatik.

Zemplén, Sáros, Abaúj-Torna és Szepes vármegyék ruszinlakta területeinek közjogi rendezése az általános békekötésig függőben marad.

Ruszka Krajna határait a nemzetközi békeértekezlet végleges döntéséig ideiglenesen a Magyar Népköztársaság és Ruszka Krajna küldötteiből álló vegyes bizottság állapítja meg.

[...]

Kelt Budapesten, 1918. évi december hó 21. napján.”

Magyar Törvénytár. 1918. évi törvények és néptörvények. Budapest: Franklin Társulat, 1919. 214–215.

FEDINEC CSILLA

A Csehszlovákiához került Kárpátalja (1918–1921)

Az **1918. évi X. néptörvény** által Károlyi Mihály kormánya autonómiát biztosított az északkeleti Felvidéken az ország egyik legelmaradottabb térségében élő ruszin népnek. A terület hivatalos neve a törvény szerint: Ruszka Krajna. 1918 decemberében felállították Budapesten a ruszka krajnai minisztériumot Oreszt Szabó vezetésével, illetve a Munkács központú autonóm terület élére kormányzóknak nevezték ki Avgusztin Stefánt, ám már 1919 januárjában megkezdődött az idegen hadseregek bevonulása a területre. Ruszka Krajna határai folyamatosan szűkültek. A **román hadsereg** fennhatósága alá került a Felső-Tisza vidéke, a **csehszlovák katonaság** pedig elfoglalta az Ung folyóig terjedő nyugati térséget, Ungvárral együtt. A katonai térnyerés tovább folytatódott a Magyarországi **Tanácsköztársaság** idején, amely a tanácsállam alkotmánya által is elismert ruszin autonóm területen március–április folyamán 40 napig állt fenn, és amelynek éppen a csehszlovák és a román katonai megszállás vetett véget a régióban.

A Magyarország részéről a ruszinlakta területek helyzetének rendezésére, s így a régió megtartására, a leválás vagy az

elcsatolás elkerülésére irányuló kormányzati erőfeszítésekkel párhuzamosan más fontos törekvések is befolyásolták Kárpátalja sorsát.

Az egyik az ún. **ukrán irányzat** volt, amely a máramarosi részen tudott a legerőteljesebben működni. Az irányzat képviselőinek az volt a fő célja, hogy elérjék Kárpátalja Ukrajnához csatolását. 1918. novembere és 1919. májusa között Kőrösmező központtal állt fenn a Hucul Néptanács, amely a rövid életű Hucul Köztársaságot is kikiáltotta. A kísérletnek a román hadsereg bevonulása vetett véget.

A másik próbálkozás elindítója az **észak-amerikai földrész ruszin–ukrán emigrációja** volt, amely állandó figyelemmel kísérte az óhaza eseményeit. Több szervezetet is létrehoztak, melyek közül döntő befolyást az 1918-ban az egyesült államokbeli Homesteadben Nyikolaj Csopej elnökletével megalakult Ruszinok Amerikai Néptanácsa gyakorolt az eseményekre. A néptanács megbízásából a szervezet célkitűzéseit Gregory Zhatkovych (magyarosan: Zsatkovics Gergely) ügyvéd fogalmazta meg. A szervezet belépett a Közép-Európai Demokratikus Szövetségbe, amelynek T. G. Masaryk volt az elnöke, aláírta a független közép-európai

A Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács, 1919

Gregory Zhatkovych

népek közös céljait megfogalmazó nyilatkozatot, majd 1918. november 12-én Scrantomban megszavazta az általa ősi ruszin területeknek tartott vármegyéknek – Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, Gömör, Borsod, Ung, Bereg és Máramaros – a Csehszlovák Köztársasághoz csatolását azzal a feltétellel, hogy a csehszlovák állam autonómiát biztosít a többségi lakosságnak, azaz a ruszinoknak. A **scran-
toni döntésről** értesítették Woodrow Wilson, az USA elnökét is.

Ennek nyomán a csehszlovák kormányt képviselő Edvard Beneš és Karel Kramář Kárpátalja ügyében az 1919. január 18-án megnyíló **párizsi békekonferenciára** nem a helyi, Magyarországgal szimpatizáló vagy az ukrán irányt képviselő szervezetek, hanem az emigránsok, a Ruszinok Amerikai Néptanácsa képviselőit, közte Gregory Zhatkovychot és az akkor már Csehszlovákiához tartozó Eperjes Ruszin Tanácsának elnökét, Anton Beszki-
det hívta meg. Március 12-én a párizsi békekonferencián jóváhagyólag vették tudomásul a csehszlovák követeléseket Kárpátaljára vonatkozóan. Ezt követően, 1919. május 8-án a csehszlovák megszállás alatt levő Ungváron az eperjesi, az ungvári és a huszti ruszin tanácsok közös gyűlést tartottak, amelyen megalakították a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanácsot. Ez kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást. Augusztusban a csehszlovák kormány lépéseket tett, a megszállás kezdetétől fennálló katonai közigazgatás mellett, a polgári igazgatás megszervezésére.

Ebben a helyzetben került aláírásra 1919. szeptember 10-én a **Saint-Germain-i szerződés**, melynek értelmében a régió, azaz Kárpátalja (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagyobb része) Podkarpatszka Rusz néven (a magyar nyelvhasználatban egyszerűsítve: Ruszinszkó) a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került – a népszéírás szerint valamivel több mint 600 ezer lakossal. Ebből 370 ezren ruszinnak (orosznak, ukránnak), 102 ezren magyarnak, 80 ezren zsidónak vallották magukat; a többi nemzetiség: a román, a cseh, a szlovák, a német, a roma ennél jóval kisebb számú volt. A szerződésben Csehszlovákia kötelezte magát, hogy a területet önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg. E kötelezettség teljesítéséig ideiglenes Ruszin Autonóm Direktóriumot neveztek ki Gregory Zhatkovych elnökletével, aki családjával Ungvárra költözött.

1920. február 29-én megszületett a **Csehszlovák Köztársaság alkotmánya**, amely megerősítette, hogy Kárpátalja széles körű autonómiát fog kapni. Május 5-én G. Zhatkovychot, ismét ideiglenes jelleggel, azaz az autonómia megadásáig a terület kormányzójává nevezték ki. Az ideiglenesség magyarázatául többek között az szolgált, hogy a román katonaság még nem hagyta el Kárpátalját. Emiatt a régió kimaradt az 1920 tavaszán megtartott első csehszlovákiai nemzetgyűlési és szenátusi választásokból is. Ez év augusztus végére befejeződött a **román hadsereg kivonulása**, a terület státuszában azonban nem történt változás. Zhatkovychnak továbbra sem sikerült előbbre jutnia a kormánnyal folytatott tárgyalásokban, ezért kiábrándultan és csalódottan lemondott tisztségéről. 1921. május 17-én hivatalos búcsút vett Ungvártól és a nyár folyamán visszaköltözött az Egyesült Államokba.

Az elsősorban **ruszin kérdésként** jelentkező kárpátaljai politikai történésekkel párhuzamosan a magyar közösség is sajátos utat járt be.

Hosszú időt vett igénybe annak a ténynek a tudatosítása, hogy az új határok nem ideiglenes állapotot jeleznek, hanem véglegesek.

Anton Beszki

KRONOLÓGIA

1918. július 23. Az egyesült államokbeli Homesteadben megalakult a Ruszinok Amerikai Néptanácsa.

1918. november 12. A Ruszinok Amerikai Néptanácsa elfogadta a scran-toni nyilatkozatot az „ősi ruszin területeknek” a Csehszlovák Köztársasághoz csatolásáról.

1918. december 25. A Károlyi-kormány közzétette az 1918. december 21-én kelt X. sz. néptörvényt, melyben Ruszka Krajna néven területi autonómiát biztosított a magyarországi ruszinoknak.

1919. január Megkezdődött a csehszlovák és a román katonaság bevonulása Kárpátalja területére.

1919. január 20. A máramarosi Kőrösmezőn megalakult a Hucul Köztársaság.

1919. március 12. A párizsi békekonferencia jóváhagyólag tudomásul vette a Kárpátaljára vonatkozó csehszlovák követeléseket.

1919. március 21. – április 29. Tanácshatalom Kárpátalján.

1919. május 8. Ungváron megalakult a Központi Ruszin (Orosz) Nemzeti Tanács, amely kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást.

1919. szeptember 10. A Saint-Germain-en-Laye-i szerződés értelmében Kárpátalját Podkarpatszka Rusz néven, az autonómia ígéretével, a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták.

1919. november 10. Kinevezték Podkarpatszka Rusz Autonóm Direktóriumát. Elnök: Gregory Zhatkovych.

1920. február 29. Az elfogadott csehszlovák alkotmány megerősítette, hogy Kárpátalja autonómiát fog kapni.

1920. május 5. Gregory Zhatkovychot Kárpátalja kormányzójává nevezték ki.

1920. augusztus 30. Befejeződött a román katonaság kivonulása Kárpátaljáról.

1921. május 17. G. Zhatkovych kormányzó lemondott tisztségéről.

A Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés (Saint-Germain-en-Laye, 1919. szeptember 10. – Hatályba lépett 1920. július 16-án, a Nemzetek Szövetségének védelme alá helyezve a Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1920. november 29-i határozatával.)

„10. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Csehszlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.”

Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, 1983. 89–93. o.

Ruszinok Magyar Jogpárt: Szózat a ruszinszói magyarsághoz!

„Új világ áll előttünk, melyhez néhez szívvel, de alkalmazkodnunk kell. Ez alkalmazkodás nem lehet sem több, sem kevesebb, mint a köteleességteljesítés. Kötelességeink teljesítése új hazánk és régi magyarságunk iránt. E kettőt összeköti a föld, melyen élünk s melyen meghalunk kell. E föld – az új helyzetben Podkarpatska Rus autonóm területe – hazánk volt s hazánknak kell az új köztársaságban is maradnia.”

Ruszinszói Magyar Hírlap, 1920. augusztus 3.

A munkácsi gimnázium

A magyar közösség az első lépéseket a felszámolásra ítélt magyar gimnáziumi oktatás megmentése (Munkácson, Beregszászban és főleg Ungváron, ahol petíciókat fogalmaztak meg az ügyben, illetve megpróbálkoztak önerőből iskolát alapítani), valamint saját politikai szervezeteinek létrehozása érdekében tette. E korai időszakban megalakult **kárpátaljai magyar pártok:** Magyar Jogpárt, Óslakosok Autonóm Pártja, Keresztényszocialista Párt, Kisgazda-, Kisiparos és Földműves Párt. Kezdetből nagy befolyása volt a lakosságra a Csehszlovákiai Kommunista Párt magyar tagozatának.

Kárpátalja magyar lakossága az államváltást és annak következményeit sajátosan élte meg. El kellett telnie egy bizonyos időnek, hogy ráébredjenek: egy új állam fennhatósága alá kerültek. A nemzetközi szerződések megkötésig a valóságtól teljesen elrugaszkodva gondolkodtak a körülöttük zajló eseményekről. A hivatalnokok és a tisztviselők az első időszakban nem tették le a kötelező esküt az új csehszlovák államra. A magyar értelmiség értetlenül állt szemben a ténnyel, hogy megnövekedett a „ruszinok” politikai öntudata, nincs szándékukban a magyar politikára támaszkodni, saját érdekeiket önállóan akarják képviselni. A Kárpátalja egészének sorsát eldöntő nemzetközi szerződések megkötése után döbrentek csak rá valóságos helyzetükre, drámaként, tragédiaként fogták fel, ami velük és anyaországukkal történt. Azért, hogy könnyebben tudják elviselni a traumát, bűnbakot kerestek, akire a történelemért a felelősséget háríthatják. Ebbe a bűnbak szerepbe helyezték a zsidóságot. A határok megváltoztathatatlanságának tudatosításával

párhuzamosan megfogalmazták azon igényüket, hogy ha már határ van köztük és anyaországuk között, akkor az legalább legyen átjárható ez a határ, s ne vasfüggöny. (Winston Churchill 1946-ban híres fultoni beszédében először elhangzott, hogy vasfüggöny húzódik keresztül Európán.) A magyarság életében megjelent egy új vonás: megtapasztalták, mit jelent kisebbségben élni. Az Osztrák-Magyar Monarchiát sokféle nemzetiség alkotta, s az első világháborút lezáró békéket éppen e nemzetiségek elszakadásával kialakított új államok létrehozása jellemezte, illetve egy új nemzeti kisebbség – a magyarok megjelenése.

Az ungvári görög katolikus székesegyház

Az ungvári gimnázium

Tudja-e?

■ A *ruszinok* a történelmi Magyarország északkeleti Felvidékén, elsősorban Zemplén, Ung, Bereg, Máramaros vármegyékben élő szláv lakosság, amely a 14–18. század folyamán telepedett le ezen a vidéken. A magyar történelemben 1918-ig elsősorban ruténeknek (ruthéneknek), utána ruszinoknak (ritkábban oroszoknak), 1938 után rövid ideig magyarosozoknak, majd ismét ruszinoknak nevezték őket. Nyelvük az ukránhoz áll a legközelebb, a politikai síkra terelt fő vitakérdés, hogy a ruszin nyelv a több évszázados különélés alatt vajon önálló nyelvvé vált (lásd az orosz, az ukrán és a belorusz nyelv kialakulását az ószláv-ból), vagy csupán az ukrán nyelv dialektusa. 1945 után a szovjet fennhatóság alá került Szovjetunióban a ruszin mint külön nemzetiség nem létezett, ukránoknak nyilvánították őket. Az 1991 óta független Ukrajna sem ismeri el hivatalosan a ruszin nemzetiséget, szemben más országokkal, például a szomszédos Szlovákiával vagy Magyarországgal. Pontos számuk így megállapíthatatlan. A görögkeleti (pravoszláv) és a görög katolikus vallást gyakorolják.

■ A kárpátaljai ruszinokat földrajzi elhelyezkedés szerint két fő csoportra oszthatjuk: a síkföldön és a Kárpátok alacsony nyúlványain élnek a völgy-, illetve síklakók:

a dolisnyánok, a Kárpátok gerince közelében, pedig a hegylakók: a verhovinaiak. Az utóbbiak népcsoportjai: a huculok, a bojok és a lemkek.

■ A *szlovákok* nagyobb arányú betelepítése a mai Kárpátalja területére a 18. század második felétől történt; legnagyobb számban az első világháború után, amikor a terület a Csehszlovák Köztársasághoz került. 1938–1939-et követően a szlovákok jelentős része, főleg azok, akik 1919 után települtek a vidékre, arra kényszerült, hogy visszatérjen szülőföldjükre. A II. világháború után a kárpátaljai magyarok és a németek egy része szlováknak mondta magát, hogy ezzel elkerülje a megtorlást. A 2001-es népszámlálás adatai szerint szlovákok 5,6 ezren élnek a területen. Jelentős részük szétszórta, az ukránok között él, a terület nyugati részében. A második világháború idején és a szovjet időszakban nem volt szlovák nyelvű oktatás. A helyzet Ukrajna függetlenné válása, 1991 után változott meg. Az ungvári egyetemen szlovák tanszéket is nyitottak. A szlovákok etnikai öntudatának megőrzésében jelentős szerepet játszott és játszik a vallás. A múltban a szlovákok csaknem kizárólag a római katolikus egyházhoz tartoztak. Többségük ma is római katolikus, de vannak közöttük görög katolikusok és protestánsok (lutheránusok) is.

IRODALOM

Angyal Béla: Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában 1918–1921. 1–2. r. *Fórum Társadalmtudományi Szemle* 2000. 1. sz. 3–28.; uo. 2000. 2. sz. 67–84.

Fedinec Csilla: Kárpátalja anno (közigazgatási vázlat). *Pánsíp* 1999. 30–38.

Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Nostra Tempora 7. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta – Dunaszerdahely, 2002.

Fedinec Csilla: Államfordulat a hétköznapokban (Ungvár 1918–1920). In: Fedinec Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004. 105–115.

Kobály József: Kárpátaljai rutének. Mítosz és valóság. *Dunatáji Figyelő* 1992. 2. sz. 38–40.

Szarka László: Keleti Svájc – Illúzió vagy utópia? A Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának működése. In: Zeidler Miklós: *Trianon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 755–764.

Tóth István: Ruszin autonóm törekvések és Trianon. *Forrás* 1997. 5. sz. 46–54.

Udvari István: Ruszinok. In: Ács Zoltán (szerk.): *Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Auktor Könyvkiadó, Budapest, 1994. 177–199.

*

Deschman Alajos: *Kárpátalja emlékei*. Tájak-körök-múzeumok könyvtára. Budapest, 1990.

Krúdy Gyula: *Havasi kürt. Ruszin-Krajna kistükre*. [1919] Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2001.

Olbracht, Ivan: *Átok völgye. Nikola Suhaj, a betyár*. Generál Press Kiadó, Budapest, [2005].